

CSIZMADIÁNÉ DR. PETHŐ TÍMEA¹

Jerome Frank válogatott írásai és annak néhány aktuális vonatkozása

1. Bevezető gondolatok

Jerome Frank *Bírászkodás az elme ítélőszéke előtt* című válogatott írásaiban bár a XX. századi amerikai igazságszolgáltatás problémáiból indul ki, azonban általános érvényű jogfilozófiai, jogszociológiai, jogi pszichológiai kérdésekre is választ keres, választ ad. Nemcsak az angolszász jogi gondolkodók, de a kontinentális jogrendszerek jogászai, a magyar jogászok, különösen ügyvédek, ügyészek, bírák számára fogalmaz meg máig ható kérdéseket, problémákat, vitat alapvető axiómákat és fogalmaz meg megoldási javaslatokat. Írásait bár kétségtelenül szkepticizmus jellemzi, de éppen azért, mert megoldási javaslatokat is nyújt, „konstruktív szkepticizmusnak” is értékelhető.² Szabadfalvi József szerint a hazai kortárs jogszociológiai irányzatokra jellemző a joggal szembeni szkepticizmus, de amellet a modern kritikai társadalomelméletekre alapozott jogelméleti gondolkodás egyaránt.³ Ez Frank munkáiban is tetten érhető. Írásai egyebekben a laikusok számára is hasznosak lehetnek, egy-egy jogeset felemlítésével pedig szemléletesek is.

Bencze amikor kifejti, hogy a jogszociológia történetében nyomon követhető egy markáns kritikai attitűd, felemlíti Frank jogi realizmusát is, mint aki a fennálló, „hivatalos” jogi berendezkedésről meglehetősen rossz véleménnyel volt, és az USA jogrendszerét az egyetemi oktatástól kezdve az esküdtszék intézményéig szenvedélyes kritikával illette.⁴

¹ Debreceni Törvényszék, büntető ügyszakos bíró, PhD-hallgató DE Marton Géza Állam- és Jogi Tudományi Doktori Iskola.

² FRANK, Jerome: *Bírászkodás az elme ítélőszéke előtt. Válogatott írások.* (Szerk.: Badó Attila, ford.: Badó Attila – Bóka János – Bencze Mátyás – Mezei Péter) Szent István Társulat, Budapest, 2006.

³ SZABADFALVI JÓZSEF: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás. In: Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből.* Miskolc, 2004, 91.

⁴ BENCZE MÁTYÁS: A jogszociológia vizsgálódások célja és jellemzői. In: BENCZE MÁTYÁS – VINNAI ÉDINA (szerk.): *Jogszociológiai előadások.* Egyetemi Jegyzet. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012.10.

Az alábbiakban Frank életútjának rövid áttekintése után válogatott írásait kívánom bemutatni, kitérve a jogi mítoszokra, a jogi realizmus kérdéseire, a bírói jogalkotás, a kodifikáció kérdéskörére. Bíróként különösen érdekesnek tartom az ítélkezés folyamatáról, a bírák személyiségéről, a bírósági tárgyalásokról szóló okfejtéseit. A jogi oktatással kapcsolatos reformelképzeléseit is elemezni kívánom, és az általa vitatott axiómákat, azok megoldási javas-

latait. Mindezt pedig minthogy bíróként teszem, így írásait esetenként a hazai viszonyokra is vonatkoztatom.

2. Jerome Frank életútja: jogi realizmus – konstruktív szkepticizmus

Jerome Frank 1899-ben született New Yorkban. Munkásságát gyakran nevezik multidiszciplinárisnak. A chicagói egyetemen végezte tanulmányait. 1912-ben szerzett jogi diplomát. A gazdasági világválság kezdeteig Chicagóban folytatott ügyvédi praxist. Ezután New Yorkba költözött, ahol ügyvédi hivatását tovább folytatva a tudomány felé is fordult. Első, nagyobb jelentőségű műve a *Law and the modern mind* 1930-ból. Két évvel később oktatni kezdett a Yale jogi karán. 1933-tól – a New Deal éveiben – különböző fontos kormányzati megbízásokat is vállalt. 1941-ben az elnök szövetségi fellebbviteli bírónak nevezte ki, mely posztot haláláig, 1957-ig töltötte be.⁵

A századfordulón a gazdasági, társadalmi, politikai viszonyokban bekövetkezett változások nagy hatást gyakoroltak a jogszemléletre. A klasszikus jogelvek számos ponton csorbát szenvedtek. A jogrend stabilitásába vetett hit is megingott, központi kérdéssé vált a jog változásának problematikája. A törvényhozás súlya csökkent, a végrehajtó hatalom aktivitása, politikai, gazdasági jelentősége azonban egyre inkább nőtt. Új jogágak, új jogintézmények jöttek létre (kereskedelmi jog, munkajog, társadalombiztosítási jog), tükrözve a jogéletben bekövetkező változásokat. A hagyományos liberális jogfelfogással szemben számos új – jogelméleti indíttatású – kritika, illetve a jog lényegét magyarázó eltérő

⁵ Frank: i. m. 9.

megközelítés jelent meg a századfordulón. Az egyik ilyen a realizmus, mely bizonyos szempontból bizalmatlan a jogszabályokkal és jogi fogalmakkal szemben. Figyelmét a jogalkalmazói (főként a bírói) gyakorlat vizsgálatára fordította. A jog valódi arcát nem a normákból, precedensekből ismerhetjük meg, valójában a jogalkalmazás az az „alkotó” elem a jog életében, mely szignifikánsan meghatározza a jog lényegét.⁶ Oliver W. Holmes szerint jogon semmi egyebet nem lehet érteni, mint jóslatokat arra nézve, hogy a bíróságok tényleg mit fognak cselekedni.⁷ Frank ugyanezt a gondolatot úgy fogalmazza meg, hogy a jog nem más, mint a jövőbeni jogalkalmazás eredményét illető fogadás. A realizmus azáltal nyitott utat a „szkeptikus realizmus”-nak, hogy a következtetés logikai módszerével szemben a tapasztalat elsődlegességét hirdeti. A jogot nem lehet pusztán logikai vagy matematikai módszerrel megragadni. A jog élete nem a logika, hanem a tapasztalat, mondja Holmes. A „jogászi logizmus” a biztonság utáni vágyódás eredménye. Benjamin N. Cardozo a jogászi formalizmus alóli felszabadulást és a precedensbárványozásból való kigyógyulást sürgeti és a jog életközeli vizsgálatának szükségességét hirdeti.⁸

A jogalkalmazást egyszerű logikai műveletté degradáló formalisztikus vagy mechanikus jogszemléletnek nem Frank üzent hadat először, de gondolatai újszerűségéhez nem fér kétség. Az amerikai jogi realizmus képviselőjeként szokás emlegetni. Frank írásainak nyelvezete élesen elütött az addig megszokottól, közérthetőségével tüntető írásai gyors népszerűsége tettek szert. Gyakorló jogász volt, de egyúttal elméleti jogász is, mely kettő ötvözete eredményeként úgy tudott elméleti irányzatokkal vitába szállni, hogy állításait a joggyakorlatból vett példákkal támasztotta alá. Olyan elméletet alkotott, amely a jogászok számára jogfilozófiai előképzettség nélkül is emészthető volt. Jerome Frank az 1940-es évek végén hevesen tiltakozott az ellen, hogy a jogi realizmus mint elméleti iskola létezzen. Bár korábban még maga is jogi realizmusról, jogi realistákról beszélt, utóbb már úgy érvelt, hogy az egy táborba sorolt realistákat sokkal több minden választja el, mint ami összeköti. Hivatkozása szerint, ha valami mégis összeköti mindazokat, akiket amerikai jogi realista-ként emlegetnek, az inkább egy korábbi jogszemlélettel szembeni kritikai hozzáállásban ragadható meg, mintsem valami egységes jogelméleti gondolatban. Éppen ezért tartotta helyesebbnek a „konstruktív szkepticismus” kifejezést. Ugyanakkor ki kell térni arra is, hogy Jerome Frank jogszemlélete szociológiai, amennyiben a társadalmi hatások szerepét

hangsúlyozza, egyes álláspontok szerint már túl is hangsúlyozza.⁹

3. Az alapvető mítoszokról

A szerző a jogászokkal szembeni hozzáállását ellentmondásosnak tartja, melyet egyaránt jellemez a tisztelet, de a gúny is. A tiszteletet nem nehéz megmagyarázni, minthogy az igazságosság, az élet védelme, a tulajdon szentsége, a társadalom irányítása mint alapvető értékek részei a jognak, a jogászok munkájának is. Ezek jelentősége méltósággal ruházta fel a jogászokat. Azonban mindez az állampolgárok részéről cinikus lenézéssel párosul. Ugyanis a jogászokat kétszínűnek, szófacsarónak, a kiskapu mestereinek tartják. Ezt szójátékok, sőt erősen kritikus vélemények felidézésével is szemlélteti Frank.

Azt gondolom, hogy a mai magyar társadalomban is jellemző a jogászi réteg ilyen kettős megítélése. Ebben nyilvánvalóan szerepe van a jogászsággal kapcsolatos sztereotípiának is.¹⁰ Sőt azt is gondolom, hogy a tömegkommunikációs eszközök térnyerésével, a sajtó szerepének erősödésével és a bírósági tárgyalásokról szóló tudósítások jelentős emelkedésével ez fokozottan igaz. Nem példa nélküli az, hogy egy-egy nagyobb sajtónyilvánosságot kapott ügy hatalmas „társadalmi”, esetenként politikai vitát is kivált, ahol keresztútbe kerülnek a bíróságok, a bírók, és néha az ügyészek, ügyvédek is. A sajtónak is nagy szerepe van tehát abban, hogy milyen kép alakul ki a bírói karról, a jogászokról. Ugyanakkor a kommunikációs alapjogok sem korlátlanok, nemzetközi egyezményben elismert korlátja, hogy a joggyakorlás nem járhat a bíróság tekintélyének sérelmével.¹¹ Ez fontos kiindulási alapja kell, hogy legyen a bírák, a jogászok társadalmi megítélésének.

A szerző kérdésként fogalmazza meg, hogy mi a forrása a jogászok tisztességével, őszinteségével kapcsolatos kétségeknek. Roscou Poundra hivatkozik, aki szerint a jelzett negatív előítélet a XII. században gyökerezik és a papokhoz, szerzetesekhez vezethető vissza. A papi irigységhez kapcsolható és azzal áll összefüggésben, hogy a papság nagyon nehezen engedte át a világi hatalomnak a joggyakorlat irányítását. Frank ugyanakkor ezt a magyarázatot felületesen tartja és megítélése szerint a jogászokkal szembeni XX. századi bizalmatlanság mögött valami más, sokkal alapvetőbb társadalmi ok állhat a háttérben. Kifejti, hogy a társadalom más, tanult rétegei is a jo-

⁶ Erről bővebben: *Jogbölcséleti előadások*. (Szerkesztette: Szabó Miklós, Miskolc 1998., Tradíció és kritika. A kritikai jogi gondolkodás múltja és jelene – SZABADFALVI József 250–253.)

⁷ OLIVER W. HOLMES: *Collected Legal Papers*. New York, 1921. 173.

⁸ *Jogbölcséleti előadások* i. m. 253.

⁹ FRANK: i. m. 9–10.

¹⁰ ELEK Balázs: A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban. In: *A büntető ítélet igazságátartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, (szerkesztő: Erdei Árpád), Budapest, 2010, 153–174.

¹¹ BALOGH Zsolt: Bírói hatalmi ág az Alaptörvényben – a bírói függetlenség néhány aspektusáról. *Acta Humana* 2021/2. 21. Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikk 2.pont.

gászokra előnyös helyzetük miatt irigyen tekintenek. Úgy látja, hogy a lesújtó vélekedés arra vezethető vissza, hogy a jogászok önkényesen, szükségtelenül bonyolítják a jogot, mely, ha a jogász szakma nem vetné be a ravaszságát és fortélyát, akkor világos, pontos, biztos lenne. A laikusok szerint lehetséges volna olyan törvénykönyveket készíteni – a meglévőket úgy átdolgozni –, melyek szabályai olyasvalamikké válnának, mint a logaritmusos táblázatok, melyek alapján a jogászok minden élethelyzetre megtalálnák a helyes megoldást, a pontos jogi választ. De Frank megállapítja, hogy „a jog bizonytalan, határozatlan, kiszámíthatatlan változásoknak van kitéve”.¹² Nem a jogászok hibája ugyanakkor, ha a jogbizonytalanság jelen van. Frank szerint a laikusok tévednek, amikor a precizitás, és a véglegesség hiánya miatt a jogászokat okolják. A jog egzaktá tételeinek lehetőségét valló felfogás téveszmén alapul. Még egy viszonylag statikus társadalomban sem voltak képesek az emberek létrehozni olyan átfogó, örökkévaló szabályrendszert, mely valamennyi jogvita megoldására alkalmas lett volna. Az örökösen változó társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok között pedig különösen nem lehetséges. Megítélése szerint tűnhet úgy, hogy a gyakorló jogászok tisztában vannak a jog rendezetlen állapotával, de a szerző álláspontja az, hogy a jogászok a laikusokhoz hasonlóan maguk sem ismerik fel teljesen a jog plasztikus, változékony jellegét. Felteszi a kérdést, hogy mégis miért sóvárognak az emberek a jog meg nem valósítható állandóságára és megváltoztathatatlanságára? Wurzelre hivatkozik, aki szerint az ősi álom egyfajta „társadalmi igényből” származik, mely a modern társadalomban nem teljesezhet be. Frank szerint mítosz, hogy a jog nagyjából mozdulatlan és biztos, vagy ilyenné tehető. Ezzel magam sem tudok vitatkozni. Sőt azzal sem, hogy a modern társadalomban képtelenség minden életviszonyt leszabályozni, matematikai módszerekkel pedig különösen nem lehet élethelyzeteket leírni. A jogász értekezés alapos törvényhozás mellett is teret kap a joggyakorlatban manapság is.

4. A jogi realizmus

Frank a válogatott írások ezen részében elemez egy szerződéses ügyletet, mely kapcsán túlzás nélkül kijelenthető, hogy az ügyvédi leleményesség, az átgonolt pertaktika vezet el az ügyfél számára legelőnyösebb végkifejlethez. Van persze kockázat is az ügyben, de az eredmény az ügyfélre nézve a lehető legkedvezőbb. Valójában arról van szó, hogy eltért az USA Legfelsőbb Bíróságának gyakorlata Kentucky Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatától egy törvénytelen monopó-

liumot teremtő megállapodás megítélése kapcsán. A szövetségi gyakorlat megengedő volt, így az ügyvéd célja az volt, hogy – új, más székhelyű cég alapítása, új szerződés megkötése útján – elérje, hogy az ügyet szövetségi bíróságon tárgyalják. Ez sikeres volt és végső soron miután az ügy a szövetségi Legfelsőbb Bíróságig is eljutott, a döntés értelmében a monopóliumot teremtő szerződés alapján a vasúttársaság állomásán a monopol helyzetben lévő taxitársaság véglegesen tovább folytathatta üzleti tevékenységét, a konkurens taxitársaság kizárása mellett. Az ügyvéd a fentiekről előzetesen teljeskörűen tájékoztatta ügyfelét és nem rejtette véka alá azt sem, hogy ha az ő jogi tanácsai szerint járnak le, akkor sem lehetnek biztosak a végkifejletben. Be kell érniük annyival, hogy ez a törvény, és így kellene döntenie a szövetségi bíróságnak. A sikert a legkevésbé sem garantálja, de próbálják meg. Nos ez sikeres volt, és a döntés után „a jog” rögzült. Nem volt más bíróság, ahova az ellenérdekű fél még fellebbezhetett volna.

Fentiek tükrében felteszi Frank a kérdést, hogy az átlagember miként viszonyul a joghoz. Amíg a bíróság nem dönt meghatározott személyek konkrét ügyéről, addig nem létezik a tárgykörrel kapcsolatban jog. A laikus számára az elérhető jog ekkor még csak legfeljebb az ügyvéd véleménye. De ez legfeljebb csak találgatás, vajon hogyan fog dönteni a bíróság. Frank szerint létezik a *valódi jog*, azaz az adott helyzetre vonatkozó egyedi múltbéli döntés és létezik a *valószínű jog*, azaz találgatás a későbbi egyedi döntést illetően. Fenti jogeset kapcsán nyilván ez utóbbival állunk szemben. Frank meg is jegyzi, hogy az USA Legfelsőbb Bíróságát a „találgatások legfelsőbb bíróságának” is nevezték.¹³

Amikor egy ügyfél az ügyvédjével konzultál, akkor mindig arra kíváncsi, hogyan fog a jövőben dönteni – valószínűleg – a bíróság. Nem arra kíváncsi, hogy milyen döntéseket hoztak a múltban a bíróságok. Az ügyvéd válaszai pedig csak jóslatok lehetnek.

Hazánkban is jelentős a Kúria, a felsőbb bíróságok jogértelmezési tevékenysége, de nyilván a jogrendszerünk nem összehasonlítható az angolszász precedensjoggal. Hazánkban egy-egy határozatnak nem lehet olyan hatása a joggyakorlatra, mint az USA Legfelsőbb Bíróságának döntései. Az azonban kétségtelen, hogy a hazai joggyakorlatban is jelentőséggel bírnak ügyvédi praktikák, pertaktikák, melyek jelentős mértékben befolyásolhatják a per végkimenetelét. Több gyanúsítottat érintő büntetőügyekben már a nyomozási eljárás során is kiemelt jelentősége lehet annak, hogy tesz-e egyáltalán vallomást egy gyanúsított, ha tesz, akkor mikor, és terheltsárai hogyan reagálnak erre.

Elek a hatályos büntetőeljárásról szóló törvény új szabályai mentén szükségszerűen kialakuló magatartásformákat a játékelméleten keresztül elemzi. A játékosnak előre kell gondolkodnia és ki kell alakí-

¹² FRANK: i. m. 19–21.

¹³ FRANK: i. m. 31.

tania stratégiáját a lehetséges válaszlépésekkel szemben. A stratégia hosszabb távra szóló terv, döntési alternatívák sorozata. A játékelmélettel modellezni lehet a büntetőeljárást, mely során minden döntésnek kockázata van a végeredményt illetően. Gondoljunk csak a terhelt vallomás megtagadásában vagy éppen a beismerésben rejlő kockázatára. De a nyomozó minden lépése is járhat kockázatokkal, mely közvetlen hatással van a terheltnek, a védelem magatartására. A büntetőeljárásban minden szereplő (nyomozó, védő, terhelt) tudatában van annak, hogy minden lépése befolyásolja a többiek döntését, magatartását. Mindenki az ellenérdekű fél általa ismert, illetve lehetségesnek vélt magatartását is beépíti a döntésébe. Szükségszerűen egynél több döntéshozó van. Kölcsönös függőség áll fenn pl.: a nyomozásban a terhelt-nyomozó, terhelt-ügyész, terhelt-másik terhelt, terhelt-védő viszonylatában. A büntetőeljárásban is megfigyelhető, hogy a legnagyobbat az nyerheti, aki felrúgja a szabályokat, de a legnagyobbat is ő veszítheti. Az a terhelt, aki nem enged, tagad, esetleg új, szokatlan védekezésével akár nagyot is nyerhet – eljárás megszüntetésével, felmentéssel. El-esik viszont számos ún. oportunitást szolgáló jogintézmény lehetőségétől, mint pl. egyezségi eljárás. Bűnösség megállapítása esetén elesik attól, hogy beismerő vallomását enyhítő körülményként vegye figyelembe a bíróság. Az új büntetőeljárásról szóló törvény új stratégiákat alakít ki az eljárási szereplőkben. Ha a terhelt és a védők megfelelően alkalmazkodik a büntetőeljárásban stratégiájuk során a játékelméletet, akkor a számukra legoptimálisabb eredményt érhetik el.¹⁴

A magyar büntetőeljárásban is könnyen találhatunk tehát példát arra, hogy a védői tanácsra megválasztott – az eljárási törvény által biztosított – peraktika érdemben az ügyfél javára befolyásolhatja a per kimenetelét, mely során a védő által jósolt jog akár valódi joggá válhat.

5. Bírói jogalkotás

Van-e a bírának jogosultságuk és hatalmuk arra, hogy jogot alkossanak és változtassanak? A hagyományos nézőpont szerint az „alkotott” jog megelőzi a bírói döntéseket. A válasz a kérdésre tehát nagyon leegyszerűsítve nemleges. A bírák nem azért vannak, hogy megalkossák vagy megváltoztassák a jogot, hanem azért, hogy alkalmazzák. Ez a többségi álláspontot tükröző felfogás. Frank hivatkozik Blackstone-ra, aki szerint a bírák „nem azzal lettek megbízva, hogy nyilvánítsák az új jogot, hanem hogy fenntartsák és magyarázzák a régit”; amikor pedig egy korábbi dön-

tést rakunk félre, mert teljesen észszerűtlen, „a későbbi bírák nem új jog alkotására támasztanak igényt, hanem arra, hogy megvédjék a régiz az elferdítéstől”.¹⁵

A szerző ugyanakkor a hagyományos nézettel szembeállít egy kisebbségi nézetet, mely szerint létezik a bírói jogalkotás. Különösen igaz ez az angolszász, precedensalapú jogrendszerben. Adódik azonban a kérdés, hogy mégis miért tagadják a bírák, hogy jogalkotó hatalmuk van? Ennek kiindulási alapja a szerző szerint az az alapvető mítosz, hogy a jog egészben előre látható. Az illúzió mögött pedig gyerekes vágy húzódik meg egy „apánk irányította, stabil világról”, amely mentes az emberi gyarlóság szülte véletlenektől és hibáktól.

Hangsúlyozandó, hogy a törvényalkotás csak ex tunc hatályú lehet, a visszamenőleges jogalkotás tiltott.

Ha valaki nagyon hinni akar valami olyasmiben, mint a jog pontos előreláthatósága, akkor elfogadhatatlannak fogja tartani a bírói jogalkotást, megkísérléssel tagadni a létezését. „Innen ered az a mítosz, hogy a bírának nincs hatalmuk megváltoztatni a létező jogot, és nincs joguk újat alkotni: ez szerves következménye annak a szinte gyermeki hitnek, mely nagyjából változtathatatlan, stabil jogi világ iránti szubjektív igényként fejezhető ki.”¹⁶

Frank rámutat, hogy a nem bíró alkotta jog doktrínája nem felel meg a gyakorlati igényeknek. Egy nem létező és elérhetetlen jogi véglegesség iránti gyötrő vágy. A szerző kifejti, hogy a nem bíró alkotta jog doktrínája nem hazugság, inkább mítosz, egy téves állítás. Egyfajta csalással állunk szemben, ami önáltatást hordoz. A jogi mítoszalkotás fejlődéstörténete megmutatja azt a fajta gyermeki rettegést, mely valójában vonakodás attól, hogy szembenézzünk a jogi realitásokkal. A jogi alapmítosz: a jog teljesen zárt, meghatározott. Ehhez kapcsolódóan pedig a kiegészítő mítosz: a bírák soha nem alkotnak jogot.¹⁷

Az angolszász jogrendszert vizsgálva nem kétséges, hogy a bírói döntések jogot alkotó tényezők.

A jogalkotás és a jogalkalmazás egymástól való elválása és jogilag rögzített elhatárolása a polgári társadalom és a politikai állam elválásával, a modern politikai és jogi rendszer kialakulásával ment végbe. Teljes mértékben csak a kontinentális jogrendszerekben. Ezt megelőzően a jogképződés első formája az ún. jogalkalmazói jogképződés volt. Mára a bíróságok – kontinentális jogrendszerben – a szó szoros értelmében vett jogalkalmazó szervekké váltak, melyek feladata csak a törvényhozó és esetleg más jogalkotó szervek által alkotott jogszabályok alkalmazása lehet. A jogalkalmazás elkülönülése és a jogalkalmazói jogalkotás tilalma azonban nem jelentette és nem is jelentette a jogalkalmazás jogalakító sze-

¹⁴ Erről részletesen: ELEK Balázs: Játékelmélet és büntetőeljárás. *Magyar Jog* 2019/7–8., 399–406.

¹⁵ FRANK: i. m. 33.

¹⁶ FRANK: i. m. 35.

¹⁷ FRANK: i. m. 36–40.

repének a megszüntetését. Idesorolható a méltányosság alkalmazása, a kiterjesztő értelmezés, a diszkrecionális jogalkalmazás, analogikus jogalkalmazás (mely szorosan összefügg a joghézag kérdéssel) és az általános tartalmú tételek (generálklauzulák). Álláspontom szerint nem lehet tagadni, hogy a jogalkalmazásnak jogalakító szerepe van. Nem példa nélküli a magyar jogban sem a méltányosság, a kiterjesztő értelmezés, de az analogikus jogalkalmazás sem, mely utóbbi csak kivételes, korlátozott, átmeneti lehet, vagyis előbb vagy utóbb a jogalkotás útján az adott analogikus jogalkalmazást fölöslegessé kell tenni, a joghézagot meg kell szüntetni. Az analogikus jogalkalmazás de lege ferenda szerepet is betölt, főlhívja a jogalkotó figyelmét a jogilag szabályozandó kérdésekre. Természetesen az analogikus jogalkalmazás megengedettsége szigorú feltételekhez kötött és az nem egyformán terjed ki a jogrendszer különböző ágaira. A modern jogrendszerekben az analógia alkalmazásának fő területe a polgári jog, a büntetőjogban és a szabálysértési jogban pedig annak alkalmazása tilos.¹⁸

A magyar törvények a jogalkotást a törvényhozó kizárólagos hatáskörébe utalják. A büntetőjogban a felsőbb bíróságok, a Kúria jelentős hatást gyakorolnak az alsóbb bíróságok ítélezési tevékenységére, mely kapcsán a jogegységi határozatok, kollégiumi vélemények, az eseti döntések befolyásolják az ítélezést, de ezzel együtt is bíró által alkotott jogról álláspontom szerint nem beszélhetünk.

6. A kodifikáció és a jog imperatív elmélete

Frank több példát felhoz, amikor olyan törvénykönyvet kíséreltek megalkotni, mely a kodifikálók reményei szerint örök érvényű lesz, mindenre kiterjedő szabályanyag, amely az összes jövőbeli jogvitát rendezi. Nagy Frigyes kudarcot vallott, de Napóleon is, aki egy törvénykönyv megalkotásával próbálta elejét venni annak, amit ő a jogászok szörszálhasogatásának tekintett. Napóleon korában dogma szintjére emelték a jog merevségét, mozdulatlanságát, azt, hogy képes előre látni és szabályozása alá vonni mindent.

A német jogfejlődés kapcsán a szerző rámutat, hogy 1900. január 1. után a római jog hatályát vesztette és az új korszak üzenete az volt, hogy egy új, könnyen alkalmazható törvénykönyv segítségével és néhány közérthetően megfogalmazott formula felhasználásával egyszerűen eldönthetőek a gyakorlatban az újabb és újabb formát öltő jogesetek. Azonban Frank szerint „a remény, hogy kodifikáció révén a jogbiztonság megerősíthető, ismét hiábavalónak

bizonyult. A kodifikáció nem jogbiztonságot, hanem valóságtól elzárt, fogalmi jogtudományt teremtett. A kodifikáció – minden előnye ellenére – nem képes létrehozni olyan szabálygyűjteményt, amely a bírói jogfejlesztés kizárása révén teljes bizonyossággal előre jelezhetné az egyes döntéseket.¹⁹

A kontinentális jog története mindezt nyilvánvalóvá tette. Egy törvénykönyvnek változóképesnek kell lennie, követnie kell a társadalmi-állami viszonyok változásait. Frank kinyilvánítja, hogy a jog véglegességébe vetett gyermeki hitet a kodifikáció nem válthatja valóra, e hit mindig is egy illúzió alapult. Akik értelmetlenül a tökéletes törvénykönyv mellett tesznek hitet, egyúttal a jog imperatív elméletének nagy támogatói. Ilyen Austin, de Wurzel is, aki által említett „társadalmi igény” – amely az imperatív jogfelfogásban és a teljes parancsgyűjtemény iránti vágyakozásban testesül meg – csaknem tökéletes mása a gyermek azon elvárásának, hogy apja mindentudó, mindenható jogalkotó és parancsoló legyen.²⁰

A társadalom Frank szerint tehát gyerekes mítoszok hatása alatt áll. A társadalmi igény a joghézagok felszámolására irányul, háttérbe szorítva a bíróságok jogalakító tevékenységét.

A büntetőjog – jellegénél fogva – számos imperatív elemet tartalmaz. Ugyanakkor a gyakorló bíró visszatérően találkozik azzal, hogy a törvénykönyvek, a kodifikáció nem ad minden jogvitára választ, így nem tagadható, hogy a törvények bírák általi – helyes – értelmezése jelen van a hazai, de egyébként az angol-szász és a kontinentális jogrendszerekben is.

7. Az ítélezési folyamat és a bírák személyisége

Frank visszaul a pszichológusok álláspontjára, mely tükrében az ítélezési folyamat következtetéssel indul és a bíró, az ember csak ezután próbál meg olyan premisszákat találni, amelyek ezt alátámasztják. Nem tesz különbséget e tekintetben az átlagember és a bíró döntéshozatali mechanizmusa között.

Vizsgálja ugyanakkor, hogy mi lehet az oka annak, hogy hasonló cselekményeket a bírák, a bíróságok eltérően ítélik meg. A precedensjogban ez gyakori és az angolszász jogrendszer sajátosságaival igazolható. De a kontinentális jogrendszerekben ez ugyanúgy megjelenik.

A bírók döntéshozatali folyamatánál Frank – mint hogy a bíró is ember – az átlagember következtetési módjának és véleményalakításának rejtett összetevőiből indul ki, minthogy megítélése szerint a bírónál sem alakulnak ezek másképp, mint bármely más

¹⁸ Erről részletesen: SAMU Mihály – SZILÁGYI Péter: *Jogbölcsélet*. Budapest, 1998., 238–245.

¹⁹ FRANK: i. m. 45.

²⁰ FRANK: i. m. 49.

embernél. Kifejti, hogy ezek a tényezők igen sokfélék és bonyolult kölcsönhatásban állnak. Mindig a vizsgált személy sajátos tulajdonságaitól függenek. A külső tényezők mellett a szubjektív elemeket, mint amelyek jelentősen befolyásolják az ítélezést, fontosabbnak ítélte. „A bíró számtalan egyéni jellemvonása, hajlama, szokása sokszor szerephez jut a döntés kialakításában, és nem csupán annak a meghatározásában, amit igazságosnak vagy tisztességesnek vél az eset konkrét tényeinek ismeretében, hanem abban a folyamatban is, amely által meggyőződik arról, hogy melyek ezek a tények.”²¹

A szerző felemlíti Hainest, aki felvázolt egy tervet az amerikai Legfelsőbb Bíróság néhány tagjának vizsgálatára. Ő a bírói döntésekre befolyást gyakorló tényezők között veszi számba a bírók általános és jogi oktatását, családi és társadalmi kapcsolatait, életszínvonalát, társadalmi helyzetét, jogi és politikai tapasztalatait, politikai meggyőződését, intellektuális, jellembeli tulajdonságait.

Frank kifejti, hogy a bíró személye, társadalmi gyökerei, szimpátiája bizonyos társadalmi csoportok felé, az élettapasztalata, múltja befolyásolja a döntéshozatalt. Rámutat, hogy szembe kell nézni azzal, hogy a bírák személyisége a jog sarkalatos pontja lehet. Ezek olyan – rejtett – okok, melyek jelentős szerephez jutnak az ítélezés során.

Fentiekkel cseng össze hazánkban a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleménye, melyet magam is osztok, és amely szerint: az egyes bírák karakterbeli különbözősége éppúgy kihatással lehet a döntéshozatal folyamatára, mint az, hogy az emberi megismerés és gondolkodás korlátai behatárolják ítélező tevékenységüket, ahogyan bármely más szakma vagy hivatás esetében is szembe-sülni kell e korlátokkal. A belső bírói meggyőződés kialakulása a bírói munka olyan független, szabad és belső szférája, amelybe kívülről maga a jogalkotó sem avatkozik be részletszabályokkal. Ennek ellenére nem tekinti azt korlátlanak sem, mert létrehoz olyan jogintézményeket, amelyekkel a szélsőséges esetek elkerülése érdekében meghatározza annak bizonyos külső kereteit. Ezek nemcsak az elfogultsági szabályok, de ilyennek fogható fel az indokolási kötelezettség előírása, a jogorvoslathoz való jog biztosítása is. Tágabb értelemben idesorolható a törvényes bíróhoz való jog kimondása és az annak érvényesülését szolgáló részletszabályok, különösen a hatáskör, illetékesség, ügyelosztás szabályainak megalkotása. A belső bírói meggyőződés egy szubjektív szűrőn keresztül érvényesül, sokirányú társadalmi követelményrendszerrel érvényesít a bírói ítéletekkel szemben. Egyedi ügyben történő kialakulása egy folyamat, amely szorosan kapcsolódik a bizonyítási eljárás lefolytatásához. Kiindulópontja a bizonyítékok egybevetése, értékelése, oksági, logikai kapcsolatok vizsgálata, elemzése. Ezen tudatos

mozzanatoktól elkülöníthető folyamat, amikor a bíró a bizonyítékokkal olyan további magasabb szintű gondolati műveleteket is végez, amelynek eredménye a bírói meggyőződés tartalmának kialakulása. Ennek lényege a feltárt adatoknak a bíró belső szubjektumával való találkozása és azon keresztül történő megszürése. Ebben megjelennek a bíró személyisége, élettapasztalata, neveltetése, szociális beágyazottsága, családi és egyéb emberi kapcsolatait terén szerzett benyomásai. A bírói munka szempontjából a szubjektum különösen fontos szférája az élettapasztalat. Amikor a bíró a rá osztott ügyet megismeri, az abban foglalt információkat szükségszerűen összeveti a szubjektumában tárolt élményeivel, benyomásaival. A bírói megismerési folyamat szubjektív elemei közé tartoznak az ún. bírói intuíciók is, mely során a keletkező új információ részben vagy egészben nem közvetlen következtetés útján jött létre. A bírói tényállás-megállapításnak fontos elemei lehetnek, amelyek azonban nyilvánvalóan nagyobb bírói rutinhoz és jobb emberismerethez, élettapasztalathoz kapcsolódnak. Alapvetően a bizonyítási eljárás elindulása során, a szükséges irány meghatározása körében, gyakran különböző alternatívák felállításának formájában jellemezik meg. Tartalmuk nem válik automatikusan a tényállás részévé, valószínűségük vagy cáfolatuk további bizonyítást igényel. Az ún. másodlagos szubjektív tényezőket ugyanakkor – pl. magasabb bírói fórum vagy a közvélemény elvárásai, saját érzelmei, személyes problémái stb. – a bíró az akta kézhezvétele vagy a tárgyalóterembe való belépése pillanatától köteles elfelejteni, a saját mindennapi életéből kilépni és helyettük a hivatására koncentrálni. Ha ezt valamilyen okból nem képes megoldani, lehetősége van elfogultság bejelentésére.²²

Frank érvelése ma is valóságos. A bírói döntéshozatalban a fent jelzett szubjektív elemek teret kapnak, azok soha nem lesznek teljesen kizárhatóak.

8. Bírósági tárgyalás – a felek küzdelme vagy kutatás az igazság után?

A Frank által feltett kérdés ma is érvényes, azaz a bírósági tárgyalás vajon a felek küzdelme vagy kutatás az igazság után? Az angolszász pervezetés alapjaiban eltér a kontinentálistól. Az amerikai perjog – az esküdtszéki eljárás kíséretében – versengő rendszer, ami a keresztkérdésre épül. Ennek lényege, hogy a

²¹ FRANK: i. m. 60.

²² Kúria Büntető, Közigazgatási, Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-elemző Csoport Összefoglaló vélemény Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései – Az emberi megismerés ismeretelméleti alapjai és a jogi megismerési folyamat sajátosságai dr. MOLNÁR Ambrus, SZUCSIKÉ dr. SOLTÉSZ Ilona 6. pont Bírói meggyőződés. 17–21.

vád a tanújához álláspontjának alátámasztására alkalmas válaszokat eredményező kérdést tesz fel. A védelem célja pedig a tanú megzavarása, az általa elmondottak hiteltelenné tétele. Elsődleges a felek küzdelme, a bíró részére a kérdésfeltevés szűk körben megengedett. Frank az ügyészeket részrehajlónak tekintti, amennyiben csak azokat a bizonyítékokat terjesztik a bíróság elé, melyek a vádlott büntetőjogi felelősségét támasztják alá. Kifejti, hogy a tanúvallomások kikényszerítése végett alkalmazott hatósági erőszak is elterjedt. Ezek mindenképpen a tárgyalás küzdelem jellegét erősítik, szemben az igazság felderítésével. Az igazság felderítésének több akadálya lehet. Ilyen az, hogy a tanúk emlékezete idővel elhomályosul, de gyakori az is, amikor egy ügyben súlyos eljárási szabálysértés miatt nem lehet egy igen fontos bizonyítékot felhasználni, továbbá a szakértői módszerek is hordoznak bizonytalansági elemeket.

Bíróként hazánkban is számos példát lehet arra felhozni, amikor az anyagi igazsággal szemben felmentő ítéletet kénytelen hozni a bíróság a processzuális igazság érdekében, mert a terhelő – és egyébként meggyőző – bizonyítékokat nem lehet felhasználni. Ilyenkor az a kérdés, hogy a nyilvánvalóan terhelő bizonyítékok (pl. egy nem megfelelő figyelmeztetések mellett felvett hozzátartozói vallomás, rendőri jelentésbe foglalt vallomás) mellőzése után fennmaradó bizonyítékok elegendőek lehetnek-e a bűnösség kétséget kizáró bizonyítására. A processzuális igazság győzelmét az anyagi igazság felett a közvélemény esetenként nehezen is emészti meg. A bizonyítás törvényességének garanciáit a büntetőeljárásról szóló törvény deklarálja. Az igazság elé állított legkeményebb jogi korlát pedig az, amely kizárja, nem létezőnek nyilvánítja a bizonyítékok köréből azokat, amelyeket tiltott módon, vagy lényeges jogok korlátozásával szereztek meg.²³

A magyar büntetőeljárás ún. egyes rendszerű, melyben az inkvizíciós elemek mellett az angolszász jogrendszerre jellemző vádelvű elemek is jelen vannak. Hazánkban a büntetőper is megjeleníti a felek küzdelmét, azonban a pervezetés a bíró kezében van, ő kérdez először, és csak őt követően kérdezhet az ügyész, a védő, a vádlott. Ez alól szűk körben van csak kivétel. A bizonyítást a bíró vezeti és bár a verseny a vád és a védelem között itt is jelen van, de kisebb intenzitással. Jogrendszerünk nem ismeri az esküdtbíráskodást, az ülnöki rendszer pedig csak rendkívül szűk körben érvényesül. A büntetőeljárásban a hivatalbóli bizonyítás a korábbi büntetőeljárásról szóló törvényünk óta fokozatosan háttérbe szorul. A prezentált bizonyítást értékelő bírói szerepfelfogás felé való eltolódás mára kétségtelenül biztosított a Be.-ben. Az eljáró bírók szemléletváltása mellett az megjelenhet, megjelenik a gyakorlatban. A jövő pedig eldönti, hogy ez teljesebbé megy-e

Magyarországon, azaz törvényi szinten kizárja-e a jogalkotó a bíróságok számára a hivatalból való bizonyításkiegészítést, mely az egységes, elfogulatlan bíráskodást szolgálná.

Czine kifejti: azzal, hogy az alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tényállás tisztázására törekvést a jogalkotó a valóság-hű tényállás megállapításának követelményére cserélte a jelenleg hatályos büntetőeljárás törvényben, érzékelhető, hogy a két fogalom mögött húzódó jogalkotói akarat sem azonos. A valóság-hű nem a teljes megfelelést, sokkal inkább a valósághoz közelítést jelenti. Ez az új szabályozás abba az irányba mutat, hogy a büntetőeljárás során a bizonyításra vonatkozó szabályok maradéktalan betartása mellett folytatott bizonyítás a jogi igazság megállapítására alkalmas, amely nem azonos az objektív valóság fogalmával. Nem a feltárt tények valóságtartalma, hanem a jogkövetkezmények tekintetében van különbség a büntetőeljárás hatóságok bizonyítási tevékenysége között.²⁴

Megszűnt az elsőfokú bírót korábban terhelő azon kockázat, hogy ha egy rendelkezésre álló, tehát ismert, de az ügyész által nem indítványozott bizonyíték megvizsgálását elmulasztotta és ez vezetett az ítélet megalapozatlanságához (felderítetlenség), akkor a másodfokú bíróság vagy a bizonyítás kiegészítése útján küszöbölte azt ki, vagy ha ez nem volt lehetséges, úgy ez hatályon kívül helyezéshez vezetett. Ma már ez hatályon kívül helyezést nem eredményezhet.

A hivatalbóli eljárás háttérbe szorulása és az angolszász jogrendszerre jellemző prezentált bizonyítást értékelő bírói szerepfelfogás felé való eltolódás hazánkban jogalkotói törekvés, a büntetőeljárás törvény által alapvetően biztosított, azonban az, hogy mennyiben megy teljesebbé, az a jogalkalmazó bíróktól is függ a jövőben.

8.1. Vitatott axiómák

A szerző listázza az általa vitatott axiómákat. Az első ilyen az, hogy a bírósági eljárás „emberi tényezőjének” nem szabad, hogy hatása legyen és általában nincs is hatással a jogosultságokra vagy a bírósági döntésre. Frank álláspontja szerint ez a nézet téves. Az ítélkezési folyamat és a bírák személyisége körében kifejtett álláspontja szerint az emberi szubjektumot a döntéshozatalban nem lehet figyelmen kívül hagyni. Osztom ezt az álláspontot. Itt visszautalok a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleményében kifejtett, fentebb már hivatkozott okfejtésre is. Megítélésem szerint sem lehet elvitatni, hogy – amellett, hogy az igazságszolgáltatás objektív, a bírónak pedig elfogulatlanul kell ítélkezniük – mégiscsak a bizonyításban emberek vesznek részt, hoznak döntést, így az emberi szubjektum egyértelműen szerepet kap.

²³ ELEK Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárási Tanszéke, Debrecen, 2012., 57–59.

²⁴ CZINE Ágnes: *A tisztességes bírósági eljárás*. HVG-ORAC Kiadó. Budapest 2020. 179.

Frank vitatja azt is, hogy a döntéshozatal túlnyomó részben jogszabályokon alapul. Fentiekben a bírói jogalkotás körében részletesen elemeztem álláspontját. A precedensalapú angolszász jogrendszerben a bírók és az esküdtek mérlegelési lehetőségei nem korlátozottak. Hazánkban azonban alapvető, hogy a bírók a jogszabályok alapján ítélik meg, azonban nem lehet elvitatni azt sem, hogy a bíróságoknak van módja viszonylag széles körű jogértelmezésre.

A következő vitatott axióma, hogy ha a szabályok pontosak, akkor általában nem kerül sor perre, vagy ha igen, akkor a per kimenetele egyszerűen megjósolható. Továbbá, hogy a bíróknak és esküdteknek a jogszabályok csak korlátozottan biztosítanak mérlegelési lehetőséget, és egyáltalán nincs ilyen lehetőségük, ha a jogszabályok pontosak. Frank álláspontjával értek egyet. Akár a precedensalapú, akár a kontinentális jogrendszereket vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a bíróknak viszonylag széles körű mérlegelési joga van, természetesen a törvényi keretek között. Távolról sem jósolható meg egyszerűen egy per kimenetele.

Frank által vitatott axióma az is, hogy a döntéseket a perben a jogszabályok valós tényekre történő alkalmazásával hozzák meg. Ha két ügy tényei azonosak, rendszerint a döntések is azonosak lesznek. Mindezt Frank élesen tagadja, és én is osztom az álláspontját. A többfokú jogorvoslati rendszer alapja is éppen az, hogy lehetővé váljon a további bírói kontroll egy-egy döntés kapcsán. Az angolszász, de a kontinentális jogrendszerben is számos példát lehet látni arra, hogy két bíróság teljesen más döntést hoz azonos tények mellett is. A büntetőjogban a büntetés kiszabás terén különösen szembeötlő ez, azzal együtt is, hogy valamennyi bíróság a törvényi keretek között jár el, végkövetkeztetésük azonban mégis lehet teljesen eltérő még azonos tények mellett is.

Azt az axiómát valósnak találom, mely szerint felsőbb bíróságok képesek kijavítani, és ki is javítják az első fokon eljáró bíróságok tévedéseit. Azt azonban már nem feltétlenül, hogy a felsőbb bíróságok sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak, mint az elsőfokúak. Frank álláspontját osztom, minthogy büntetőperben az elsőfokú bíróság a ténybíró, így szerepe nagyon is jelentős. Éppen ezért az első fokon ítélező bírók kiválasztására a legkevésbé sem kell kevesebb figyelmet fordítani. Minden bírósági szinten különösen nagy jelentőséggel bír a bírók kiválasztása. Úgy gondolom, hogy magasabb bírói fórumra történő kinevezés esetén a bíró magas szak tudása, személyes kvalitásai mellett a hosszabb, tényleges szakmai gyakorlat idejének lehet jelentős szerepe. A bírói rutint, a mérlegelés képességét, az emberismeretet, a tárgyalótermi tapasztalatot nem lehet iskolapadban, tréningeken megszerezni, csak a tárgyalóteremben.

Érzékeny témát boncolgat az az axióma, mely szerint a bíróságok általában feltárják az ügyek valós tényeit, *általában* „kiderül az igazság”; az ártatlan

embereket *szinte soha* nem ítélik el. Azzal, hogy az axióma *általában* szól minderről, és a *szinte soha* kifejezést használja, akár igaz is lehet. Minthogy ez azt feltételezi, hogy vannak kivételek, és valóban be kell látni, hogy a magyar büntetőeljárásban is volt már példa justizmordra és az sem példa nélküli, hogy csak a processzuális igazságig tud eljutni a büntetőperben a bíró, de az anyagi igazságig már nem. Erre jó példa a már említett, súlyosan terhelő, de törvénytörtően beszerzett bizonyítékok kizárásának esete.

Frank vitatja, hogy a joghallgatóknak nincs szükségük arra, hogy közvetlenül megtapasztalják mi is történik a bíróságokon. Álláspontom szerint is a bíróságokon, de a más jogász pályán folyó munkát is személyes tapasztalás útján kell megismerni. A joghallgatók számára kiemelkedően fontos, hogy gyakorlati ismeretekre is szert tegyenek.

8.2. Megoldási javaslatok

Frank az alábbi jobbtó szándékú megoldási javaslatokat kínálja fel kísérleti jelleggel:

El kell hagyni a felek küzdelmén alapuló pervezetési rendszer felesleges elemeit. Így javasolja például, hogy a bírók kapjanak nagyobb szerepet a tanúk kikérdezése során. A tanúk kikérdezése a tárgyalóteremben legyen humánusabb, szakszerűbb. A legtöbb bizonyítás kizárási szabályt félre kell tenni. A tanúvallomások ellenőrzésére hazugságvizsgáló gépet javasol alkalmazni. Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia abban, hogy polgári perben legyen minden jelentős bizonyíték beszerezhető. Büntetőügyekben biztosítani kell a pert megelőző szabad „tényfeltárást” a vádlottak számára.²⁵

Fentiekén túl Frank szorgalmazza a jogi oktatás megreformálását gyakornoki rendszer segítségével. Pszichológiai önfeltárást lehetővé tevő speciális képzést tart szükségesnek a leendő bírók számára. Az ügyészek számára elő kell írni olyan képzést, mely a vádlottat mentő bizonyítékok bíró elé tárására is hangsúlyt fektet. A rendőrség vonatkozásában képzésekkel segítené elő a jogellenes, erőszakos módszerek alkalmazásának felszámolását. A bírók kapcsán kívánatosnak tartja a szerző, hogy kevésbé formálisan vezessék a tárgyalásokat, a mérlegelésüket hozzák nyilvánosságra. Töröljék el az esküdszéki rendszert. Addig is csak ténykérdésekben dönthessenek az esküdtek, alkalmazzanak felkészült, „szakértő” esküdszéket. Már az iskolában készítsék erre fel az embereket. A perbeli egyéniesítést nyilvánossá kell tenni jogszabályi úton. Készüljön hangosfilm a tárgyalásról, a fellebbviteli bírósági tárgyaláson az elsőfokú bíró vehessen részt. Magyarazzák el a laikusoknak, hogy az elsőfokú bíróságoknak sokkal nagyobb a szerepe, mint a felsőbb bíróságoknak.²⁶

²⁵ FRANK: i. m. 135.

²⁶ FRANK: i. m. 135–136.

Jól jellemzi Frank újító törekvéseit az, amikor akként fogalmaz, hogy „a lelkes fejlesztőket támogatom, nem a perfekcionistaikat”.²⁷ Egyebekben a javaslatait nem csak jogászokkal kívánta megvalósítani, hanem több szakterület együtt gondolkodását javasolta.

9. Jogi oktatásról

Frank visszatérően kifogásolja a jogi egyetemek gyakorlati oktatásának elégtelen voltát. Az elméleti oktatás szerinte túlsúlyban van az egyetemeken. A jogász hallgatók számára sürgeti az olyan képzések megszervezését, ahol tényleges gyakorlati ismeretekre tehet szert a hallgató. A magam részéről ezzel teljesen egyetértek. Azt gondolom, hogy a hazai jogi oktatás terén már egyre több pozitív példát láthatunk. Vitathatatlanul a jogi egyetemeken is kívánatos, hogy a magas szintű elméleti tudás mihamarabb egészüljön ki tényleges gyakorlati ismeretekkel, hasonlóan az orvosképzéshez. Ezt a célt az is szolgálja, ha az egyetemi képzésbe többéves bírói, ügyészi, ügyvédi tapasztalattal rendelkező jogászok bevonására kerül sor. De számos példát lehet már látni a jogi klinikák működésére is.

Fontos, hogy ne formális legyen mindez, hanem tényleges, a gyakorlatban is hasznosítható ismereteket kapjanak a hallgatók. Álláspontom szerint az lenne a legideálisabb, ha az egyetemi képzés tíz félévből lenne egy-két olyan teljes félév a képzési idő vége felé, melyet a hallgató úgy tölt el, hogy bíróságon, ügyészségen, közigazgatásban vagy ügyvédi irodában „teljesít szolgálatot”. Ahhoz azonban, hogy ez a több hónapos idő ne formális legyen, szigorú minőségbiztosi elvek mentén kellene a gyakorlati képzést megszervezni, akár úgy is, mint egy fogalmazóképzés keretében. Ahol is a joghallgató, miután végigjárja adott szervezeten belül az instruktora felügyelete mellett az egyes állomáshelyeket (pl.: bírósági/ügyészségi iroda, bíró/ügyész melletti tárgya-

lásátogatás, határozatszerkesztés), köteles lenne minderről számot adni, munkáját prezentálni (pl. határozattervezetek bemutatásával). Ez nagymértékben meg is könnyíthetné a pályaválasztást, egyebekben pedig alkalmas lenne az elméletben megszerzett tudás mihamarabbi gyakorlatba való átültetésére. Munkáltatói oldalról pedig komoly támogatás lenne, ha a legjobban teljesítő hallgatók lehetőségét kapnának felvételi nélkül bekerülni egy adott intézménybe vagy jelentős többletpontokat szerezni, mely a hallgatói oldalon egyúttal erős motivációt jelentene a minél magasabb színvonalú munkavégzésre.

10. Zárszó

Jerome Frank válogatott írásai máig ható kérdéseket, problémákat vetnek fel. Ugyanakkor látható, hogy a szerző nemcsak kritizál, de megoldási javaslatokat is felkínál a „konstruktív szkepticizmus” jegyében. Írásai alapvetően a precedensalapú jogrendszerek sajátosságaira épít, de számos olyan problémát is boncolgat, amely kontinentális jogrendszerek működése során is felmerülnek. Talán a legalapvetőbb kíváncságot, hogy a rohamosan fejlődő világunkban a jognak is folyton változnia kell. Nem lehetséges létrehozni olyan átfogó, örökkévaló szabályrendszert, mely valamenyny jogvita megoldására alkalmas lenne.

Írásai a laikusok számára is élvezetes olvasmányt jelentenek, tekintettel arra, hogy közérthetően fogalmaz. A jogászok, szociológusok, pszichológusok számára pedig az együttgondolkodás lehetőségét kínálja fel jobbító szándékkal.

A multidiszciplináris munkásságú szerző éppen sokoldalú elméleti és gyakorlati tudása, tapasztalata okán tudott olyan nagy hatású gondolatokat papírra vetni, amelyek ma is foglalkoztatják a jogászságot. Az is megállapítható, hogy Frank számos olyan problémát is felvet, mely mára sem nyert még megnyugtató megoldást.

²⁷ FRANK: i. m. 137.